

PF 2020 (75/2): 157–177

ISSN 0138-0567

Creative Commons (3.0 BY-NC-ND)

<https://doi.org/10.32798/pf.691>

JAROSŁAW A. PIETROW

Uniwersytet Warszawski

e-mail: j.pietrow@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-5932-0792>

W KRĘGU JAPOŃSKIEJ GRAMATYKI
I PRAGMATYKI MIEJSCA
– GRAMATYKALIZACJE ORAZ LEKSYKALIZACJE
RZECZOWNIKA *TOKORO*

ON GRAMMAR AND PRAGMATICS OF THE JAPANESE SPATIAL
LANGUAGE – GRAMMATICALIZATIONS AND LEXICALIZATIONS
OF THE NOUN *TOKORO*

ABSTRACT: While there is no relative clause conjunction in the Japanese language, the presence of various grammaticalizations and nominalizations of the so-called formal noun *tokoro* ‘place’ is noteworthy. Within its numerous syntactic functions clearly visible are semantic shifts from the spatial-location meaning towards a temporal or situational meaning, as well as from the concrete meaning towards an abstract meaning. Such nominal uses of *tokoro* substantially enlarge the scope of syntactic relativization within the structure of Japanese complex sentences.

KEYWORDS: Japanese, formal noun, nominalization, nominalizer, relative clause, location meaning, semantic shift

SŁOWA KLUCZOWE: język japoński, rzeczownik formalny, nominalizacja, nominalizator, zdanie względne, lokatywność, przesunięcie semantyczne

W niniejszym artykule podejmiemy próbę typologicznego przybliżenia jednego z charakterystycznych zjawisk syntaktycznych współczesnego języka japońskiego,

jakim jest szeroko rozpowszechniona nominalizacja składniowa fraz i zdań, odbywająca się z wykorzystaniem niektórych rzeczowników¹. Nominalizacja ta jest blisko powiązana z takimi własnościami struktury japońskiego, jak jej przeważająca temacentryczność (w odróżnieniu od podmiotocentryczności w składni języków europejskich, co ujawnia się powszechnie w procesie budowania struktur zdaniowych), uzależnienie kontekstowe wypowiedzi (wynikające z odmiennych reguł deiktycznego i anaforycznego wskazywania desygnatów) oraz brak upodrzędniających struktur zdaniowych, odpowiadających polskiemu zaimkowi względnemu. Z konieczności skupimy się tutaj na opisie pojedynczego, ale niezwykle charakterystycznego dla całej klasy tzw. nominalizatorów, rzeczownika *tokoro*. Można przypuszczać, że brak zaimków względnych jako charakterystyczna, typologiczna cecha japońskiego sprawia, że składniowa gramatyzacja *tokoro* przybiera w japońszczyźnie różne postacie i zakresy użycia.

W gramatycznych i leksykalnych opisach japońskiego, opartych na bardziej tradycyjnych koncepcjach składniowych, rzeczownik *tokoro* ところ・所・処 (處) traktowany jest jako tzw. *keishiki meishi* 形式名詞, co dosłownie znaczy „rzeczownik formalny”², ale to znaczenie odnosi się do jego funkcji składniowego nominalizatora. Funkcja ta jest wyróżniana w obrębie pięciu podstawowych znaczeń rzeczownika *tokoro*. Są nimi: 1. 場所 ‘miejsce’, 2. 箇所・部分 ‘część (całości)’, 3. 指摘できる点 ‘wskazywany punkt’, 4. とき・場合 ‘czas, moment’, 5. 形式名詞 nominalizator składniowy.

Przed wszystkim zauważalną cechą jest tutaj brak samodzielności składniowej *tokoro* (w jego głównym znaczeniu), czyli możliwości jego użycia jako samodzielnego członu składniowego w jakimkolwiek zdaniu japońskim. Rzeczownik ten w podstawowym swoim znaczeniu odnosi się do przestrzeni rozumianej fizycznie i oznacza ‘miejsce, okolicę, usytuowanie, teren’, ale w tej funkcji musi być obligatoryjnie uzupełniony o jakieś przydawkowe wyrażenie określające. Taki minimalny, wymagany kontekst mogą tworzyć np. zaimki wskazujące³:

<i>kono tokoro</i>	<i>sono tokoro</i>	<i>ano tokoro</i>	<i>dono tokoro?</i>
このところ	そのところ	あのところ	どのところ？
‘to miejsce’, ‘tu’	‘tamto miejsce’, ‘tam’	‘tamto miejsce’, ‘tam’	‘które miejsce?’, ‘gdzie?’

¹ Typologiczna charakterystyka japońskiego zawarta jest w pracy M. Shibataniego (Shibatani 1990) oraz w *Gramatyce japońskiej tom I* (Huszczka et al. 2003, s. 115–155).

² W odniesieniu do takiej właśnie funkcji charakteryzuje użycia *tokoro* monografia S. Nagary (Nagara 1987, s. 67–74).

³ Przymiotne zaimki wskazujące *kono*, *sono*, *ano* w użyciu anaforycznym mogą oznaczać różny stopień dystansu czasowego w kontekście wypowiedzi. Natomiast w użyciu deiktycznym ich zróżnicowanie oparte jest na przyporządkowaniu do sfery najbliższej mówiącemu (*kono*), sfery najbliższej adresatowi wypowiedzi (*sono*) i sfery dalszej, ale jednakowo odległej od nich obu (*ano*).

Dlatego też zdanie polskie:

Nie ma już miejsca.

przełożone na język japoński nie mogłyby zostać użyte w kształcie:

**Mō tokoro ga nai.*

*もうところがない。

właśnie z powodu braku określnika przed wyrazem *tokoro*, podczas gdy akceptowalny byłby przekład w postaci takiej jak na przykład:

Mō basho ga nai.

もう場所がない。

z wyrazem *basho* 場所⁴ jako bliskim semantycznie odpowiednikiem *tokoro* użytym w roli podmiotu, gdyż *basho* jest rzeczownikiem samodzielnym składniowo⁵. W takiej funkcji może być także użyty anglojapoński wyraz *supēsu* スペース, także odznaczający się tego rodzaju samodzielnością:

Mō supēsu ga nai.

もうスペースがない。

w znaczeniu ‘nie ma już (wolnego) miejsca’, ‘nie ma już (wolnej) przestrzeni’.

⁴ Z konieczności pomijamy tutaj hiponimy rzeczownika *tokoro*, takie jak np. *genba* 現場 ‘aktualne miejsce; miejsce, gdzie coś się zdarzyło; miejsce zdarzenia; miejsce działań czy prac w sensie otwartej przestrzeni (np. miejsce budowy)’, *kaijō* 会場 ‘miejsce, gdzie odbywa się coś zorganizowanego (np. spotkanie, przyjęcie, konferencja)’, *kasho* 箇所 ‘(konkretne, wskazywane lub wyliczane przez kogoś) miejsce’ czy *sono ba* その場 ‘od razu, na miejscu’. Warto dodać, że zarówno sinojapoński wyraz *kasho* 箇所, jak i rdzennie japoński rzeczownik *ba* 場 ‘miejsce’ wykazują się również brakiem samodzielności składniowej, gdyż ich możliwości użycia w roli pojedynczego członu składniowego są w japońszczyźnie znacznie ograniczone. Z reguły wymagają one jakiegoś minimalnego kontekstu w postaci chociażby zaimka wskazującego, tak jak ma to miejsce w podanym wyrażeniu *sono ba* その場.

⁵ Jeśli chodzi o budowę morfologiczną to rzeczownik *basho* 場所 jest w istocie zestawieniem dwóch morfemów synonimicznych: rdzennie japońskiego *ba* 場 oraz sinojapońskiego *sho* 所 (oba o znaczeniu ‘miejsce’). W relacji synonimii pozostaje też w japońszczyźnie sinojapoński morfem *sho* z rzeczownikiem *tokoro*, kojarzone powszechnie jako para leksemów tworzących bliższą relację. Podstawą tego jest zapewne fakt, że w słownikach ideograficznych znak 所 jest definiowany za pomocą dwóch kategorii: *on* 音 (dźwiękowa postać odczytu sinojapońskiego) i *kun* 訓 (dźwiękowa postać odczytu rdzennie japońskiego, traktowana jako definicja słownikowa). Z uwagi na budowę słowotwórczą wiele rzeczowników sinojapońskich, a niekiedy także hybrydalnych oraz rdzennie japońskich, zbudowanych jest ze zrostów synonimicznych, tworzących charakterystyczne pary leksykalne, np. *jikan* 時間 ‘czas’ (tj. *-ji-* -時- ‘czas’, *-kan-* -間- ‘interwał; odcinek czasu od do’ – łącznie jest to synonim rdzennie japońskiego *toki* 時), *shinrin* 森林 ‘lasy’ (*-shin-* -森- ‘gęsty las’, *-rin-* -林- ‘las, lasek’ – łącznie jest to synonim rdzennie japońskiego *hayashi* 林 lub *mori* 森).

Samodzielne użycia *tokoro* stanowią we współczesnej japońszczyźnie przykłady rozmaitych przesunięć znaczeniowych, takich jak zawężenie do znaczenia ‘określone miejsce’ lub ‘okolica; region’, jak widać to w wyrażeniu:

tokoro no sake

所の酒

‘lokalna, miejscowa, regionalna sake; alkohole regionalne’

czy też ‘miejsce zamieszkania; adres’, jak w podanym niżej aprecjatywnym określeniu:

o-tokoro お所

‘adres (miejsce zamieszkania) szanownego pana.’

Zleksykalizowane użycia *tokoro* występują w wielu zrostach oraz zestawieniach rzeczownikowych i czasownikowych o charakterze idiomatycznym, takich jak:

komedokoro 米処 ‘tam, gdzie uprawia się ryż; (słynne) miejsca uprawy ryżu’ ← *kome* 米 ‘ryż’

sobadokoro 蕎麦処 ‘miejsce znane z uprawy gryki; tam, gdzie uprawia się grykę;

lokal serwujący makaron gryczany *soba*’ ← *soba* 蕎麦 ‘gryka; makaron gryczany’

chadokoro 茶処 ‘tam, gdzie rośnie herbata; okolice, gdzie uprawia się herbatę;

miejsce, gdzie można napić się zielonej herbaty’ ← *cha* 茶 ‘zielona herbata.’

W przytoczonych wyżej wyrażeniach *tokoro* pełni więc funkcję bliską sufiksowi miejsca, które jest szeroko znane z jakiejś uprawy bądź w którym oferuje się jakieś danie, potrawę lub napoje. Takich sufiksalnych użyczeń rzeczownika *tokoro* można zaobserwować zresztą o wiele więcej.

Tego rodzaju innowacje znaczeniowe występują dosyć często (przy czym nie ograniczają się one wyłącznie do połączeń z czasownikami):

itaru tokoro 到る所 ‘wszędzie; ‘w każdym miejscu’ (dosł. „tam, gdzie tylko można dotrzeć”)

senzuru tokoro 詮ずる所 ‘w ostatecznym razie’

miseru tokoro 見せる所 ‘pole (miejsce) do popisu (ukazania swoich talentów, umiejętności)’

sunde no tokoro 既(巳)の所 ‘o mało co; o mały włos’

mattaku no tokoro 全くの所 ‘oczywiście; faktycznie; rzeczywiście.’

Warto też zwrócić uwagę na stopień integracji morfologicznej, gdyż w niektórych złożeniach silnym sygnałem zrostu jest udźwięcznienie nagłosowej spółgłoski (do postaci *dokoro*):

neraidokoro 狙い所 ‘(obrane) cel’

fumaedokoro 踏まえ所 ‘grunt, na którym się stoi; (czyjeś) oparcie’
midokoro 見所 ‘coś (jakieś miejsce) warte obejrzenia; gwóźdź (programu);
 obiecujący (np. młodzieniec)’
nakidokoro 泣き所 ‘(czyjś) słaby punkt; (czyjeś) wrażliwe miejsce’.

Inną cechą takich innowacji znaczeniowych jest to, że obejmują one zarówno przestrzenne, jak i czasowe znaczenia rzeczownika *tokoro*:

ima no tokoro 今の所 ‘obecnie’
hayai tokoro 早い所 ‘szybko; bez ociągania się; w podskokach’.

Występują też nieliczne idiomy z rzeczownikiem *tokoro* pojawiającym się w początku takiej frazy, który jednak właśnie z powodu idiomatycznego charakteru całego wyrażenia nie ma charakteru samodzielnej części zdaniowej, jest zatem formą związaną:

tokoro kamawazu 所構わず ‘nie zważając na miejsce’, ‘nie zwracać uwagi na to, gdzie się jest’
tokoro kirawazu 所嫌わず ‘jw.’.

W znaczeniu miejsca, pokrywającym się ze znaczeniem synonimicznego rzeczownika *basho* 場所, rzeczownik *tokoro* musi być użyty z jakimś członem określającym, np.:

hiroi tokoro 広い所 ‘przestronne miejsce’
 ← *hiroi* 広い ‘szeroki; rozległy; przestronny’
*takai tokoro*¹ 高い所 ‘drogie miejsce; miejsce, gdzie jest drogo (lub gdzie coś jest drogie)’
 ← *takai*¹ 高い ‘drogi’
*takai tokoro*² 高い所 ‘wysokie miejsce’
 ← *takai*² 高い ‘wysoki’
benri na tokoro 便利な所 ‘wygodne (dogodne) miejsce’
 ← *benri na* 便利な ‘wygodny; dogodny’.

Tego typu użycia właśnie stworzyły w języku japońskim bardzo rozległą możliwość gramatyzacji składniowej rzeczownika *tokoro* w funkcji nominalizatora i – w konsekwencji – stały się podstawą przypisania mu charakteru rzeczownika defektywnego.

We współczesnym języku japońskim spotyka się także dość często połączenia rzeczownika *tokoro* z czasownikami, takie jak np.:

iku tokoro 行くところ ‘miejsce, dokąd kto się udaje’, ‘miejsce docelowe’
 ← *iku* 行く ‘iść; podążać; udawać się’

suwaru tokoro 座るところ ‘miejsce, gdzie KTO usiądzie’

← *suwaru* 座る ‘siadać’

au tokoro 会うところ ‘miejsce, gdzie KTO się spotka’; ‘miejsce spotkania’

← *au* 会う ‘spotykać się’

miru tokoro 見るところ ‘miejsce, gdzie KTO CO obejrzy’; ‘miejsce, które KTO obejrzy’

← *miru* 見る ‘oglądać; patrzeć’.

Wyrażenia takie, w zależności od zawartego w nich czasownika, mogą być interpretowane w sposób bardzo szeroki i posiadać wiele możliwości interpretacyjnych, narzucanych przez system docelowy przekładu, w tym wypadku system języka polskiego. Przykładowo ostatnia fraza – w zależności od kontekstu i od interpretacji – odnosić się może zarówno do miejsca jako obiektu, który zostanie poddany oględzinom (faza wyjściowa o funkcji dopełnienia: *tokoro o miru* 所を見る ‘obejrzeć (sobie) (jakieś) miejsce’), jak i do miejsca jako przestrzeni, w której nastąpi opisana czynność (faza wyjściowa o funkcji okolicznika miejsca: *tokoro de miru* 所で見る ‘obejrzeć (sobie) w (jakimś) miejscu’).

Przytoczone wyżej użycia rzeczownika *tokoro* mogą być zastępowane jego wzmiankowanym wcześniej synonimem *basho* 場所, jednak należy zwrócić uwagę, że po takiej zmianie znaczenie całości frazy odnosi się już tylko do użyc w charakterze okolicznika miejsca, tracąc odcień ogólności i możliwość szerszej interpretacji.

iku basho 行く場所 ‘miejsce, dokąd KTO się udaje’; ‘tam, dokąd KTO się udaje’

suwaru basho 座る場所 ‘miejsce, gdzie KTO usiądzie’; ‘tam, gdzie KTO usiądzie’

au basho 会う場所 ‘miejsce, gdzie KTO się spotka’; ‘tam, gdzie KTO się spotka’

miru basho 見る場所 ‘miejsce, gdzie KTO CO obejrzy’; ‘tam, gdzie KTO obejrzy’;

‘miejsce, które KTO obejrzy’.

Jak widać, ujawnia się tutaj jeszcze inna własność typologiczna struktur z przydawkowymi czasownikami określającymi zarówno *tokoro*, jak i *basho*, a mianowicie ich wielofunkcyjność. Może być tutaj wyrażane zarówno dopełniowe, jak i lokatywne znaczenie obu tych rzeczowników:

miru basho 見る場所

← ‘to, CO KTO obejrzy, ogląda, widzi’; ‘miejsce, gdzie KTO CO obejrzy, ogląda, widzi’ itd.

W procesie tłumaczenia z języka japońskiego musimy być przygotowani na występowanie tego rodzaju neutralizacji opozycji znaczeniowych, które po polsku muszą być precyzyjnie wskazane, podczas gdy wieloznaczność konstrukcji japońskich nie wymaga uwzględniania dodatkowych środków precyzujących znaczenie. Tym samym przypadek gramatyczny bądź też faktyczna funkcja składowa rzeczownika *tokoro* musi zostać wprowadzana z szerszego kontekstu.

Należy przy tym pamiętać, że takie połączenia nie są wyłącznie zwykłym zestawieniem członu określającego i członu określanego, gdyż w systemie składniowym języka japońskiego każdy człon predykatywny w formie finitywnej (a więc każdy czasownik i przymiotnik predykatywny) z punktu widzenia języka polskiego jako języka docelowego może być traktowany podobnie jak zwykła przydawka lub jak zdanie przydawkowe. Relacje składniowe między tak połączonymi członami mogą przybierać niezwykle zróżnicowany charakter. Tak więc połączenie:

yomu tokoro
読むところ ← *yomu* 読む ‘czytać’

może przybierać takie znaczenia jak wymienione niżej (aż po użycia zdecydowanie metaforyczne):

‘miejsce, w którym ktoś coś czyta’

Kono benchi wa suki na hon o yomu tokoro da.

このベンチは好きな本を読む所だ。

‘Tutaj, na tej ławce czytam swoje ulubione książki.’

‘miejsce, gdzie się czyta; miejsce przeznaczone do czytania (przystosowane do tego celu)’

Nikai no etsuranshitsu wa Nihongo no shinbun o yomu tokoro da.

二階の閲覧室は日本語の新聞を読む所だ。

‘Czytelnia na pierwszym piętrze to miejsce przeznaczone do czytania gazet japońskich.’

‘to, do którego miejsca się czyta’

Kyōjū ni yomu tokoro wa hyaku nijū pēji made da.

今日中に読むところは百二十ページまでだ。

‘W ciągu dzisiejszego dnia muszę przeczytać do strony sto dwudziestej.’

‘widok, kiedy ktoś czyta’

Manga o yomu tokoro o kanojo ni miraretaku nai.

漫画を読むところを彼女に見られたくない。

‘Nie chciałbym zostać przyłapany (zobaczony) przez swoją dziewczynę na czytaniu komiksów.’

W szczególnych wypadkach w pozycji przed nominalizatorem *tokoro* konieczne jest precyzyjne ukazanie czasowej fazy bądź aspektu wykonywanej czynności:

‘sytuacja, w której się czyta’

Manga o yonde iru tokoro ni Aoyama-kun ga kita.

漫画を読んでいるところに青山君が来た。

‘Gdy czytałem komiks, przyszedł kolega Aoyama.’

← *yonde iru* 読んでいる ‘czyta’ → (czas teraźniejszy aktualny)

‘moment czasowy (chwila), w którym się czyta’

Mēru o yonde iru tokoro de denwa ga kakatte kita.

メールを読んでいるところで電話がかかってきた。

‘Akurat gdy przeglądałem maile, zadzwonił telefon.’

← *yonde iru* 読んでいる ‘czyta’ → (czas teraźniejszy aktualny).

Jak widać, polisemia różnych struktur składniowych z użyciem defektywnego rzeczownika *tokoro* ma w języku japońskim rozległy charakter. Może być polisemią samej struktury gramatycznej bądź samego schematu składniowego, ale oprócz tego polisemia ta może dotyczyć także samego rzeczownika *tokoro*.

W ten sposób, poza znaczeniem konkretnego miejsca, mogą się tutaj pojawić użycia, w których *tokoro* będzie interpretowane w znaczeniu ‘sytuacja, położenie’ i gdzie granica pomiędzy sensem przestrzennym a sensem czasowym coraz bardziej się zaciera. Do tego dochodzą tu także znaczenia ‘momentu, chwili’ czy nawet ‘fazy, etapu’ czynności, które wyraźnie już odnoszą się wyłącznie do pojęcia czasu. Tego typu funkcje ilustruje dobrze zróżnicowana morfologicznie postać orzeczenia w trzech poniższych przykładach:

Kōhī o nonda tokoro da.

コーヒーを飲んだところだ。

‘Miejsce, gdzie KTO wypił kawę’ lub ‘KTO dopiero co wypił kawę (przed chwilą)’.

← *kōhī* コーヒー ‘kawa’

← *nonda* 飲んだ ‘wypił’ (czas przeszły czasownika *nomu* 飲む ‘pić’)

Kōhī o nonde iru tokoro da.

コーヒーを飲んでいるところだ。

‘Miejsce, gdzie KTO właśnie pije kawę’ lub ‘KTO właśnie pije kawę (w tej chwili)’.

← *nonde iru* 飲んでいる ‘pije (w tym momencie)’

Kōhī o nomu tokoro da.

コーヒーを飲むところだ。

‘Miejsce, gdzie KTO będzie pił kawę’ lub ‘KTO właśnie zabiera się do wypicia kawy (za chwilę)’.

← *nomu* 飲む ‘wypije’.

Musimy pamiętać, że w sytuacji, gdy tematem zdania będzie rzeczownik (przydółek) *ima* ‘teraz, w tej chwili’, to defektywny rzeczownik *tokoro* może komunikować wyłącznie znaczenie czasowe, tracąc tym samym znaczenie lokatywne:

Ima wa kōhī o nonda tokoro da.

今はコーヒーを飲んだところだ。

‘(W tej chwili) KTO dopiero co wypił kawę.’

Ima wa kōhī o nonde iru tokoro da.

今はコーヒーを飲んでいるところだ。

‘(W tej chwili) KTO właśnie pije kawę.’

Ima wa kōhī o nomu tokoro da.

今はコーヒーを飲むところだ。

‘(W tej chwili) KTO właśnie zabiera się do wypicia kawy.’

Na taką, wyraźnie obserwowaną, utratę przez *tokoro* znaczenia wskazywania konkretnego, fizycznego miejsca i przesunięcie semantyczne w kierunku znaczenia czasowego wskazuje fakt, że *tokoro* nie może być tutaj zastąpione przez swój synonimiczny rzeczownik *basho*, odnoszący się wyłącznie do pojęcia miejsca jako przestrzeni fizycznej:

**Ima wa kōhī o nonda basho da.*

*今はコーヒーを飲んだ場所だ。

**Ima wa kōhī o nonde iru basho da.*

*今はコーヒーを飲んでいる場所だ。

**Ima wa kōhī o nomu basho da.*

*今はコーヒーを飲む場所だ。

Poprawne użycie *basho* w przywołanych tutaj zdaniach ogranicza się wyłącznie do znaczeń przestrzennych:

Kōhī o nonda basho da.

コーヒーを飲んだ場所だ。

‘Miejsce, gdzie KTO wypił kawę.’

Kōhī o nonde iru basho da.

コーヒーを飲んでいる場所だ。

‘Miejsce, gdzie KTO właśnie pije kawę.’

Kōhī o nomu basho da.

コーヒーを飲む場所だ。

‘Miejsce, gdzie KTO będzie pił kawę’; ‘Miejsce, gdzie pije się kawę.’

W różnych składniowych użyciach rzeczownika *tokoro* w funkcji nominalizatora możemy wyodrębnić, jak się wydaje, trzy główne funkcje semantyczne. Byłyby to znaczenia: MIEJSCE, SYTUACJA oraz CZAS. Możemy zatem, posługując

się tymi trzema znaczeniami, podjąć próbę rekonstrukcji procesów leksykalizacji oraz gramatyzacji rzeczownika *tokoro* w składni współczesnego języka japońskiego.

W analizie posłużymy się tutaj kryterium stopnia ekwiwalencji między rzeczownikiem defektywnym *tokoro* a jego synonimem w postaci rzeczownika *basho* 場所. Im trudniejsze będzie zastąpienie rzeczownika defektywnego *tokoro* przez jego synonim *basho*, tym wyraźniej dostrzegalne będzie przesunięcie znaczeniowe od znaczenia MIEJSCE ku znaczeniu SYTUACJA czy CZAS⁶.

*tokoro*¹ → MIEJSCE = *basho*

Znaczenie miejsca jest tutaj znaczeniem podstawowym i zarazem wyjściowym dla wszelkich innowacji, zawężeń czy poszerzeń, a z punktu widzenia składniowego obejmuje podstawowe wzorce nominalizacji frazy bądź zdania podrzędnego. W języku polskim tego typu połączeniom odpowiadają przede wszystkim konstrukcje z zaimkiem względnym typu *to, gdzie; miejsce, gdzie; tu, gdzie; tam, gdzie* itd⁷.

Harajuku wa wakai hito ga yoku atsumaru tokoro da kara hijō ni nigiyaka da.

原宿は若い人がよく集まるところだから、非常に賑やかだ。

= *Harajuku wa wakai hito ga yoku atsumaru basho da kara hijō ni nigiyaka da.*

= 原宿は若い人がよく集まる場所だから、非常に賑やかだ。

‘Harajuku to miejsce, w którym często gromadzi się wiele młodych osób, więc jest tu bardzo gwarно’.

Itai tokoro o sashite kudasai.

⁶ Jako inne kryterium, pomagające rozróżniać znaczenie miejsca od pozostałych znaczeń *tokoro*, można wskazać to, że przecząca postać orzeczenia głównego w zdaniu i usytuowana zawsze na jego końcu może pojawiać się wyłącznie wtedy, gdy nominalizator występujący w pierwszym zdaniu składowym komunikuje znaczenie miejsca, np.:

Koko wa tabako o suu tokoro (=basho) da.

ここはタバコを吸う所 (=場所) だ。

‘Tu jest miejsce przeznaczone dla palaczy’; ‘Tu wolno palić’.

Koko wa tabako o suu tokoro (=basho) de wa nai.

ここはタバコを吸う所 (=場所) ではない。

‘Tu się nie pali’; ‘Tu nie wolno palić’.

Mō sukoshi shinu tokoro (≠basho) datta.

もう少し死ぬところだった。

‘O mały włos a bym zginął’.

**Mō sukoshi shinu tokoro de wa nakatta.*

*もう少し死ぬところではなかった。

⁷ Dla opisywanych tutaj użyć rzeczownika defektywnego *tokoro* jako wykładnika nominalizacji składniowej charakterystyczna jest pewna różnica w odniesieniu do gramatyzacji

痛いところを指してください。

= *Itai basho o sashite kudasai.*

= 痛い場所を指してください。

‘Proszę pokazać, gdzie pana boli.’

(dosł. „Proszę wskazać miejsce, które boli”.)

Sekiyu ga deru tokoro ga nankasho⁸ hakken sareta.

石油が出るところが何箇所発見された。

= *Sekiyu ga deru basho ga nankasho hakken sareta.*

= 石油が出る場所が何箇所発見された。

‘Odkryto kilka miejsc, w których występuje (z których wypływa) ropa naftowa.’

Wakaranai tokoro ga areba enryo naku itte kudasai.

わからないところがあれば、遠慮なく言ってください。

= *Wakaranai basho ga areba enryo naku itte kudasai.*

= わからない場所があれば、遠慮なく言ってください。

‘Gdybyś czegoś nie rozumiał, to nie krępuj się pytać.’

(dosł. „Gdyby były jakieś niezrozumiałe [dla ciebie] miejsca to nie krępuj się pytać”.)

Kono enjin ni wa kowareyasui tokoro ga takusan aru.

このエンジンには壊れやすいところがたくさんある。

= *Kono enjin ni wa kowareyasui basho ga takusan aru.*

= このエンジンには壊れやすい場所がたくさんある。

‘Ten silnik ma wiele miejsc łatwo ulegających awariom.’

dokonującej się w języku polskim. W polskich przekładach zdań z *tokoro* dość często pojawia się zaimek wskazujący *to*, np.:

Yominikui tokoro wa kanbun no yomikudashi desu.

読みにくいところは漢文の読み下しです。

‘To, co trudno rozczytać, to glosy przekładu w systemie *kanbun*’.

Hikōki ga tsuiraku shita tokoro wa ima de mo shirarete inai.

飛行機が墜落したところは今でも知られていない。

‘Do dziś nie wiadomo, gdzie runął samolot’.

(dosł. „To miejsce, gdzie runął samolot, do dziś nie jest znane”).

Różnica ta polega więc na tym, że użycia *tokoro* w funkcji nominalizatora łączą się w języku japońskim jedynie z implicytnym mechanizmem wskazywania anaforycznego w tekście, podczas gdy w języku polskim wskazanie może być wyrażone wprost za pomocą zaimka wskazującego, a więc mają one charakter eksplicytny.

⁸ Dodatkowym sygnałem wysokiego stopnia synonimiczności pomiędzy wyrazem *tokoro* a *basho* jest w cytowanych zdaniach możliwość użycia jednego i tego samego enumeratora (~*ka-sho* ~ 箇所), służącego do podawania liczby wskazywanych miejsc. Warto zauważyć, że enumerator ten także zawiera w sobie morfem będący sinojapońskim ekwiwalentem rodzimego pojęcia *tokoro*, a mianowicie morfem *-sho-* 所-.

Znaczenie miejsca w nominalizacjach z rzeczownikiem *tokoro* bywa też przesuwane w kierunku znaczeń takich jak ZAKRES czy OGRANICZANIE SIĘ DO. Szczególnie widoczne jest to w członach wysuwanych w zdaniu na pozycję tematyczną i wyznaczających zakres wiedzy, stopień posiadanych informacji. Takie użycia *tokoro* mogą więc także ukazywać zakres potencjalnej wiedzy nadawcy bądź wiedzy ogólnie dostępnej nadawcy oraz odbiorcy i są powszechnie stosowane (w połączeniu z czasownikami wiedzy bądź sugerującymi jej zdobywanie) jako zapowiedniki treści zdania. Zapowiednikami takimi są najczęściej:

<i>kiku tokoro ni yoru to</i>	聞くところによると	‘z tego, co się słyszy...’
<i>kiku tokoro ni yoreba</i>	聞くところによれば	‘jw.’
<i>kiita tokoro de wa</i>	聞いたところでは	‘z tego, co słyszałem...’
<i>shiru tokoro ni yoru to</i>	知るところによると	‘z tego, co wiadomo...’
<i>shitta tokoro de wa</i>	知ったところでは	‘z tego, co się dowiedziałem...’
<i>shitte iru tokoro de wa</i>	知っているところでは	‘z tego, co mi wiadomo...’ ‘o ile mi wiadomo...’ itd.

tokoro*² → SYTUACJA ≈ *koto* ≠ *basho

Znaczenie sytuacji (a także okoliczności, położenia bądź też etapu czy fazy) jest często spotykane w obrębie nominalizowanych fraz oraz zdań. Można nawet stwierdzić, że tworzy ono o wiele więcej zróżnicowanych schematów składniowych przypisanych do szczególnego rodzaju funkcji. Jedną z takich funkcji jest tematyzacja charakterystyki modalnej odnoszącej się do treści całego zdania i w takim użyciu rzeczownik *tokoro* staje się semantycznie pokrewny z nominalizatorem *koto*:

Gin no iyaringu ga ochite ita tokoro kara yōgisha wa josei da to kangaerareta.

銀のイヤリングが落ちていたところから容疑者は女性だと考えられた。

≈ *Gin no iyaringu ga ochite ita koto kara yōgisha wa josei da to kangaerareta.*

≈ 銀のイヤリングが落ちていたことから容疑者は女性だと考えられた。

‘Sądząc z tego, że [znaleziono] upuszczony srebrny kolczyk, przyjmuje się, że osobą podejrzaną jest kobieta.’

Hito ga ōzei narande iru tokoro o miru to, nanika sēru demo aru no darō.

人が大勢並んでいるところを見ると、何かセールでもあるのだろう。

≈ *Hito ga ōzei narande iru koto o miru to, nanika sēru demo aru no darō.*

≈ 人が大勢並んでいることを見ると、何かセールでもあるのだろう。

‘Sądząc z tego, że stoi tam tak dużo ludzi, to pewnie dają jakieś obniżki.’

Wakimi unten datta mitai de, mō sukoshi de boku ga hikareru tokoro datta.

脇見運転だったみたいで、もう少しで僕が轆かれるところだった。

≠ *Wakimi unten datta mitai de, mō sukoshi de boku ga hikareru basho datta.*

≠ 脇見運転だったみたいで、もう少しで僕が轆かれる場所だった。

‘Prowadził, nie patrząc na drogę, i omal mnie nie potrącił’.

tokoro³ → CZAS ≠ basho

O ile znaczenie sytuacji może po części obejmować zarówno aspekty przestrzenne, jak i czasowe, o tyle trzecia wymieniona tutaj funkcja rzeczownika *tokoro* ogranicza się już tylko i wyłącznie do znaczeń czasowych:

Heya o deru tokoro o kachō ni yobitomerare, kinkyū no yōji o tanomareta.

部屋を出るところを課長に呼び止められ、緊急の用事を頼まれた。

‘W chwili gdy wychodziłem już z pokoju, zatrzymał mnie dyrektor i zlecił załatwienie pilnej sprawy’.

Nikai no heyā no sōji o shite iru tokoro e tonari no Yamamoto-kun ga tazunete kita.

二階の部屋の掃除をしているところへ隣の山本君が訪ねてきた。

‘Akurat gdy sprzątałem pokój na piętrze, przyszedł w odwiedziny kolega Yamamoto z naprzeciwka’.

Ofuro ni hairō to shita tokoro ni denwa ga kakatte kita.

お風呂に入ろうとしたところに電話がかかってきた。

‘Akurat gdy miałam wejść do wanny, zadzwonił telefon’.

Tanoshimi ni shite ita sasupensu no eiga de omoshiroi bamen ni haitta tokoro de komāsharu ga haitte shimatta.

楽しみにしていたサスペンスの映画で面白い場面に入ったところでコマーシャルが入ってしまった。

‘Akurat wtedy, gdy w moim ulubionym kryminale miała pokazać się najciekawsza scena, puścili reklamy’.

W tym miejscu warto też może przypomnieć, że w kończących zdanie konstrukcjach typu *nyūsu o mite iru tokoro da* ニュースを見ているところだ czy *nyūsu o mita tokoro da* ニュースを見たところだ, wspomnianych już raz w niniejszym opisie, mamy do czynienia z regularną i kategorialną gramatyzacją znaczeń temporalnych, odnoszących się do bliskiej przyszłości, aktualnej terażniejszości oraz bliskiej przeszłości. Tego typu znaczenia uzupełniają w zasadzie regularną kategorię czasu o dodatkowe odcienie znaczeniowe. W przekładzie na język polski należy oddawać te odcienie za pomocą dodatkowych przysłówków, gdyż często pojawia się tutaj efekt pewnej konwersacyjnej emfazy, np. zdania takie, jak:

Ima iku tokoro da.

今行くところだ。

‘Właśnie już idę.’; ‘Zaraz wychodzę.’ → (bliska przyszłość)

czy

Ima itta tokoro da.

今行ったところだ。

‘Właśnie przed chwilą tam poszedł.’ → (bliska, niezadawniona przeszłość)

oraz

*Ima chōdo sochira ni mukatte iru tokoro da.*⁹

今ちょうどそちらに向かっているところだ。

‘Właśnie w tej chwili idzie do pana.’ → (aktualna teraźniejszość)

w rozumieniu pragmatycznym są komunikatami ściśle powiązаныmi z konsytuacją wypowiedzi i mają charakter bardziej fatyczny, gdyż w sposób aktywny angażują w kontekst wypowiedzi zarówno nadawcę, jak i adresata.

Szczególnym przypadkiem gramatyzacji składniowej rzeczownika defektywnego *tokoro* jest też pojawienie się takich jego użyc, które poszerzają znaczenie rzeczownika w kierunku mniej konkretnym, bardziej abstrakcyjnym. Dotyczy to bezpośrednio znaczenia lokatywności w użyciach takich, jak:

Ashita Aoyama-kun no tokoro ni itte mitai.

明日青山君のところに行ってみたい。

‘Jutro mam zamiar odwiedzić kolegę Aoyamę.’

Boku no tokoro ni yotte minai?

僕のところによってみない?

‘Może (przy okazji) wpadłbyś do mnie?’

Seimon no tokoro de aimashō.

正門のところで会いましょう。

‘Spotkajmy się przy bramie głównej.’

Eki no tokoro ni tsuitara mō jūji sugi datta.

駅のところに着いたらもう十時過ぎだった。

‘Gdy dotarłem na dworzec (zorientowałem się, że), było już po dziesiątej.’

⁹ Z uwagi na fakt, że czasownik *iku* 行く jest w języku japońskim tzw. czasownikiem momentalnym i jego użycie w analitycznej formie czasu teraźniejszego aktualnego sygnalizuje zawsze perfektywność, forma *itte iru tokoro da* 行っているところだ ma znaczenie ‘już tam jest (dlatego że tam poszedł)’ albo ‘już stąd wyszedł (i już go tu nie ma)’. Użycia w znaczeniu czasu teraźniejszego aktualnego nie są więc w tym wypadku możliwe i muszą być komunikowane przez inny, niemomentalny (kontynuatywny) czasownik *mukau* 向かう ‘podążać ku; kierować się ku’.

Użycia takie mają charakter bardziej abstrakcyjny i oznaczają przybliżoną lokatywność, w której desygnat zaimka bądź rzeczownika wyznacza wskazywany obszar, i z całego wyrażenia można odczytać znaczenie przybliżonej, szacowanej niezbyt dokładnie bliskości podmiotu względem wskazywanego w taki sposób obszaru. Tak więc fraza *watashi no tokoro* 私のところ może oznaczać zarówno ‘u mnie’, jak i ‘w moim domu’, ‘niedaleko mnie’, ‘przy mnie’, ‘w mojej bliskości’. Natomiast fraza *eki no tokoro* 駅のところ może oznaczać ‘na dworcu’, ‘w pobliżu dworca’, ‘do dworca’ (bez informacji, czy przemieszczający się obiekt znalazł się w obrębie dworca czy tylko w jego pobliżu). Należy zwrócić szczególną uwagę, że w połączeniach zaimkowych niemożliwe są użycia bez takiego rozszerzenia składniowego:

**Watashi ni kite kudasai.* → *Watashi no tokoro ni kite kudasai.*
 *私に来てください。 私のところに来てください。
 ‘Przyjdź do mnie.’

**Anata ni ikitai.* → *Anata no tokoro ni ikitai.*
 *あなたに行きたい。 あなたのところに行きたい。
 ‘Chciałbym przyjść do ciebie.’

Przedstawiona wyżej funkcja *tokoro* przypomina analogiczne znaczeniowe poszerzanie członów rzeczownikowych oparte na użyciu nominalizatora *koto* こと:

Watashi no koto ga ki ni itta?
 私のことが気に入った?
 ‘Spodobałam ci się?’

Boku no koto kirai darō.
 僕のこと嫌いだらう。
 ‘Pewnie mnie nie znosisz.’

Itsuka no hi ni watashi no koto o omoidashitara tegami o kudasai.
 いつかの日に私のことを思い出したら手紙をください。
 ‘Gdy kiedyś przypomnisz sobie o mnie, wyślij mi list’.

W tym wypadku jednak, w połączeniu z zaimkami osobowymi, użycie *koto* jest fakultatywne, gdyż można poprawnie powiedzieć po japońsku:

Watashi ga ki ni itta?
 私が気に入った?
 ‘Spodobałam ci się?’

Boku, kirai darō.

僕、嫌いだらう。

‘Pewnie mnie nie znosisz.’

Itsuka no hi ni watashi o omoidashitara tegami o kudasai.

いつかの日に私を思い出したら手紙をください。

‘Gdy kiedyś przypomnisz sobie o mnie, wyślij mi list.’

Na tle omówionych tutaj przykładów nominalizacji składniowej z wykorzystaniem rzeczownika *tokoro* całkowicie oryginalny pod względem mechanizmów językowych charakter mają zrosty tego członu z frazami bądź zdaniami. Morfologicznie rzecz ujmując, zrost taki silnie integruje rzeczownik *tokoro* z poprzedzającą go frazą bądź zdaniem, przy czym fraza ta może mieć nawet charakter jednoczłonowy. Przejawia się to w udźwięcznieniu nagłosu tego rzeczownika do postaci *dokoro* どころ, podobnie jak miało to miejsce w przypadku wcześniej wymienionych zrostów typu *komedokoro* 米どころ czy *neraidokoro* 狙い所. Opisywane tu zjawisko ma charakter całkowicie składniowy i występuje w interpersonalnym dyskursie opartym na strategii pytań retorycznych. Zilustrujemy to najpierw konkretnym przykładem dialogu dwóch rozmówców, w którym wspominają swoją dawną koleżankę:

Ano hito wa pinpon ga jōzu datta to iu oboe ga aru. Sō darō?

あの人はピンポンが上手だったという覚えがある。そうだらう？

‘Przypomina mi się, że ona świetnie grała w ping-ponga, pamiętasz?’

Jōzu na dokoro ka, mō puro to shite katsuyaku shite iru shi, saikin kokusaiteki ni mo shirareru yō ni natta.

上手などころか、もうプロとして活躍しているし、最近国際的にも知られるようになった。

‘Nie tylko była świetna, ale teraz gra już zawodowo i stała się znana nawet za granicą.’

Fraza *jōzu na dokoro ka* 上手などころか w sensie ‘powiedziałeś (mówisz), że była dobra?’ jest tutaj pytajnym powtórzeniem fragmentu wypowiedzi rozmówcy po to, aby następnie można było jej treść skorygować i uzupełnić nowymi, istotnymi z punktu widzenia mówiącego informacjami, co można oddać jako: *nie tylko była świetna, ale nawet została profesjonalistką w tej dziedzinie*. Z pragmatycznego punktu widzenia pytanie retoryczne jako mechanizm językowy będący podłożem takiego przekształcenia łączy się tutaj ze znaczeniem ograniczenia, które ma prowadzić do sugerowanej konkluzji *nie tylko X, ale również/nawet Y*. Jeszcze inną, ważną cechą jest tutaj to, że *tokoro* odnosi się do wypowiedzi i jest powtórzeniem stwierdzenia zaczerpniętego z bezpośrednio poprzedzającego kontekstu. Może być w związku z tym definiowane jako ‘to, co mówisz’, ‘to, co powiedziałeś’, ‘to, co ja tu usłyszałem’.

Gdyby tak było w istocie, to musielibyśmy wprowadzić tutaj dodatkowe znaczenie tego normalizatora jako 'czyjeś słowa', 'to, co KTO powiedział', czyli znacznie zawężone w stosunku do wyodrębnionego przez nas wcześniej znaczenia SYTUACJA.

Jeszcze inne znaczenie takiej konstrukcji zostało przesunięte wyraźnie w kierunku mechanizmu zaprzeczenia i łączy się już z postawą odrzucenia przez mówiącego zawartej w powtórzonej wypowiedzi sugestii bądź też z chęcią ostrzeżenia rozmówcy przed ewentualnym sformułowaniem takiego sądu. Oddają to dobrze takie przykłady, jak:

Okane o setsuyaku suru to omotte, yasui moderu o katta ga, setsuyaku dekiru dokoro ka, isshūkango kowarete shimatte, kaette okane no mudazukai to natta.

お金を節約すると思って、安いモデルを買ったが、節約できるどころか、一週間後壊れてしまって、かえってお金の無駄遣いとなった。

'Chciałem mniej wydać i kupiłem tańszy model, ale nie była to żadna oszczędność, bo [urządzenie] zepsuło się po tygodniu i tylko zmarnowałem pieniądze.'

Frazę *setsuyaku dekiru dokoro ka* 節約できるどころか można w tego rodzaju kontekście interpretować jako pytanie retoryczne silnie powiązane z sugerowaną negacją, a więc jako 'jaka tam znowu oszczędność?', 'żadna oszczędność', czego podłożem może być interpersonalna interakcja komunikacyjna typu 'myślałbyś, że była to jakaś oszczędność/pewnie przypuszczasz, że to była oszczędność, a okazało się zupełnie inaczej'. Ukrycie tego faktycznie dialogicznego przeciwstawienia postaw komunikacyjnych w strukturze pojedynczego zdania zdaje się nieco osłabiać dynamikę kontaktu słownego, ale z punktu widzenia możliwości przekładu takich struktur na polski można byłoby rozważyć możliwość zastosowania bardziej wyrazistych struktur dialogicznych typu 'jaka tam oszczędność', '(a) gdzie tam oszczędność', co może nakładać na całość wypowiedzi silniejszą emfazę, prowadzącą do konkluzji 'przecież skończyło się to całkiem odwrotnie, inaczej niż ktokolwiek mógł przypuszczać'.

Równie osobliwy charakter mają użycia nominalizatora *tokoro* w funkcji tematu zdaniowego stanowiącego modalną ocenę treści wypowiedzi. Człon taki pojawia się na początku zdania i tym samym staje się jak gdyby modalnym zapowiednikiem przekazywanego komunikatu. Jest to użycie oparte na analogicznym schemacie składniowym z innym nominalizatorem, a mianowicie *koto* こと:

Komatta tokoro ni okane wa mada kōza ni furikomarete inakatta.

困ったところにお金はまだ口座に振り込まれていなかった。

= *Komatta koto ni okane wa mada kōza ni furikomarete inakatta.*

= 困ったことにお金はまだ口座に振り込まれていなかった。

'Na domiar złego (ku memu zmartwieniu) pieniądze jeszcze nie zostały przelane na moje konto.'

Nie da się powiedzieć, że tematem wypowiedzi jest w tym zdaniu zmartwienie bądź kłopotliwa sytuacja nadawcy, gdyż należałoby to raczej oddać jako ‘to, co mnie martwi i co chcę ci zakomunikować, to fakt, że...’. Nominalizacja tego typu jednak nawiązuje wyraźnie do znaczenia SYTUACJA.

Niezwykle rzadko wspominaną funkcją rzeczownika *tokoro* jest jego użycie w zdaniach japońskich przypominających wyraźnie polskie zdania z zaimkiem względnym. Wspominaliśmy już o tym, że funkcje *tokoro* w systemie składniowym języka japońskiego, polegające na tworzeniu znominalizowanych zdań i fraz, mogą być kojarzone z funkcjami zaimków względných w językach europejskich, ale warto w tym miejscu zaprezentować przypadki używania w przekładzie z języków europejskich rzeczownika *tokoro* jako japońskiego ekwiwalentu występujących tam tego typu zaimków. W ten sposób *tokoro* stało się środkiem kalkującym obce struktury składniowe w japońskim materiale językowym. Jako źródło takich kalk można podać teksty biblijne w misyjnych przekazach chrześcijańskich. Kalki tego typu nie utrwały się w języku japońskim w szerszym zakresie, ale sporadycznie można natrafić na frazy typu (cytuujemy tutaj przykłady podawane w definicji hasła *tokoro* przez słownik *Meikyō kokugo jiten* oraz słownik *Shūeisha kokugo jiten*):

karera ga shinzuru tokoro no Kami

彼らが信ずるところの神

‘Bóg, w którego oni wierzą.’

Kore ga, kimi ga mitai to itta tokoro no yūmei na jisho da.

これが、君が見たいといったところの有名な辞書だ。

‘Oto ten słynny słownik, o którym mówiłeś, że chcesz go zobaczyć.’

Bardziej rozbudowana konstrukcja tego typu została przywołana w słowniku schematów składniowych *Nihongo bunkei jiten* pod redakcją Sunakawy Yuriko et al.:

Kare ga mezasu tokoro no risō no shakai to wa, mibun sabetsu no nai subete no hito ga byōdō de aru yō na shakai de atta.

彼が目指すところの理想の社会とは、身分差別のないすべての人が平等であるような社会であった。

‘Idealne społeczeństwo, które sobie wymarzył, można zdefiniować jako takie, w którym nie ma różnic pozycji społecznych i w którym wszyscy ludzie są równi.’

Z uwagi na to, że zaimek względny w językach europejskich jest składniowo silnie zespolony z poprzedzającym go rzeczownikiem, do którego się odnosi, to w tłumaczeniach na język japoński jego ekwiwalent w postaci rzeczownika defektywnego *tokoro* musi być stosowany z partykułą genetivu *no*, gdyż tutaj poprzedza on człon rzeczownikowy, który jest przezeń formalnie określany.

Na zakończenie należałoby jeszcze zwrócić uwagę na jeszcze jeden kierunek rozwoju znaczeniowego nominalizatora *tokoro*, a mianowicie na jego użycia przyczynowe. Podłożem takich funkcji może być *tokoro* rozumiane jako ‘słowa’, ‘to, co się mówi’ bądź też ‘to, co się słyszy (od innych)’, ale trudno to oddzielić wyraźnie od znaczenia sytuacji czy też obserwowanych okoliczności. Również i w tym zakresie użycia przyczynowe mają analogiczną strukturę jak użycia rzeczownika *koto* こと:

Hidari no kusuriyubi ni yubiwa o hamete iru tokoro kara (=koto kara), *shogyōbu no Hashimoto-san wa kon'yaku shita no de wa nai ka to iu uwasa ni natte iru.*

左の薬指に指輪を嵌めているところから (=ことから)、所業部の橋本さんは婚約したのではないかと噂になっている。

‘Ponieważ na palcu serdecznym lewej ręki nosi pierścionek, to pojawiły się plotki, że pani Hashimoto z działu handlowego jest zaręczona.’

Hitozukiai ga muzukashikute, kodokukan o osaekirenai tokoro kara (=koto kara), *kokoro no byōki ni natta hito ga ōi.*

人付き合いが難しくて、孤独感を抑えきれないところから (=ことから)、心の病気になった人が多い。

‘Jest wiele osób z problemami psychicznymi, biorącymi się stąd, że nie potrafią komunikować się z innymi ani nie potrafią poradzić sobie z uczuciem osamotnienia.’

Charakterystyczną cechą wielu przypadków nominalizacji opartych na wykorzystaniu rzeczownika *tokoro* jest tutaj jego wieloznaczność i silna zależność od kontekstu wypowiedzi. W zasadzie precyzyjne odróżnianie znaczeń takich, jak MIEJSCE, ZAKRES, OKOLICZNOŚCI, SYTUACJA, CZAS, MOMENT uzależnione jest bezpośrednio od powiązanych z nimi relatywnych funkcyj typu miejsce CZEGO, zakres CZEGO, moment CZEGO itd. Powoduje to wtórne przesunięcie na drugi plan wszystkich komponentów semantycznych sygnalizowanych przez *tokoro*, gdyż mamy tu do czynienia bardziej z mechanizmem wskazywania implicytnego niż nazywania eksplicytnego. Taki wieloznaczny potencjalnie charakter ma użycie *tokoro* w następującej konstrukcji:

Warau tokoro ja nai yo.

笑うところじゃないよ。

≈ *Warau basho ja nai yo.*

≈ 笑う場所じゃないよ。

‘To nie miejsce na żarty’, ‘Nie ma co się śmiać’, ‘Nie ma tu nic śmiesznego’ (dosł. „To nie jest miejsce (sytuacja, moment), kiedy można się śmiać”).

Podobnie wieloznaczny charakter ma bardziej zintegrowane morfologicznie użycie *tokoro* w konstrukcjach typu:

Hajimete Okinawa e kita noni, kaisuiyoku-dokoro de wa naku, asa kara ban made gak-kai da.

初めて沖縄へ来たのに、海水浴どころではなく、朝から晩まで学会だ。

‘Mimo że po raz pierwszy jesteśmy na Okinawie, to nie ma mowy o kąpielach w morzu, bo od rana do wieczora mamy sympozjum.’

W tym wypadku, poza znaczeniem pory, okoliczności, można tutaj mówić także o znaczeniu wspomniania o czym, czyli ‘nie miejsce tu na to, aby można było iść popływać’, ‘nie jest to dobra pora na to, aby...’, ‘nie są to sprzyjające okoliczności ku temu, aby można było...’ Jedno, co można tutaj przywołać w interpretacji, to fakt, że znaczenia te – podobnie jak w wielu innych omawianych tu przypadkach – mogą być wyprowadzane z pierwotnego znaczenia MIEJSCE.

Kończąc te uwagi, należałoby jeszcze zaznaczyć, że opieramy się tutaj z konieczności jedynie na wybranym zbiorze konstrukcji z rzeczownikiem *tokoro*, gdyż takich schematów składniowych, wykorzystujących mechanizm nominalizacji z tym wyrazem jako członem konstytutywnym, jest w japońszczyźnie o wiele więcej.

Najważniejszą funkcją *tokoro* wydaje się zatem funkcja nominalizacji i adaptowania przekształcanych w taki sposób fraz i zdań do roli argumentów dla predykcji zdaniowej na najwyższym poziomie struktury składniowej. Z tego punktu widzenia rzeczownik *tokoro* jest tutaj bardziej funktorem rozmaitych relacji niż rzeczownikiem z dającymi się mu przypisać znaczeniami miejsca, przestrzeni, sytuacji lub czasu. Wszystkie te znaczenia tworzą bowiem jedynie podłoże całego mechanizmu nominalizacji i ich główna rola sprowadza się do pomocniczej funkcji identyfikującej szczegółowe konteksty i konsytuacje wypowiedzi. Z tego punktu widzenia możemy więc mówić o dokonanych już w japońszczyźnie procesach gramatyzacji defektywnego rzeczownika *tokoro*, stanowiącego czysto formalny człon składniowy, konstytuujący rozległy zbiór schematów zdaniowych współczesnej japońszczyzny.

Bibliografia

1. Źródła leksykograficzne

Kitahara Y. (ed.). (2010). *Meikyō kokugo jiten*. Tōkyō: Taishūkan Shoten.

Morioka K. (ed.). (2000). *Shūeisha kokugo jiten*. Tōkyō: Shūeisha.

Sunakawa Y. (ed.). (2001). *Nihongo bunkei jiten*. Tōkyō: Kurosio Shuppan.

Tomomatsu E. (ed.). (2013). *Donna toki dō tsukau. Nihongo hyōgen bunkei 500*. Tōkyō: Alc.

2. Opracowania

Grzegorzczkova, R. (2001). *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Huszczka, R., Ikushima, M., Majewski, J. (2003). *Gramatyka japońska. Podręcznik z ćwiczeniami*. Tom I. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Huszczka, R., Matsumoto, A., Pietrow, J.A., Wojciechowski, B.T. (2011). Polisemia jednostek leksykalnych w słowniku japońsko-polskim (część I), *Lexicographica Iaponopolonica* I, 253–274.
- Huszczka, R., Matsumoto, A., Pietrow, J.A., Wojciechowski, B.T. (2013). Polisemia jednostek leksykalnych w słowniku japońsko-polskim (część II), *Lexicographica Iaponopolonica*, II, 91–106.
- Huszczka, R. (2011). Monolingwalna i kontrastywna charakterystyka japońszczyzny w leksykografii, *Lexicographica Iaponopolonica*, I, 153–176.
- Miyajima T. (ed.). (1998). *Nihongo ruigi hyōgen no bunnō (ge) fukubun, reibun-hen*. Tōkyō: Kuroshio Shuppan.
- Nagara S. (ed.). (1987). *Keishiki meishi*. Tōkyō: Aratake Shuppan.
- Pietrow, J.A. (2013). Model opisu leksykograficznego w słowniku *Gakken Kan-Wa daijiten*, *Lexicographica Iaponopolonica*, II, 311–326.
- Shibatani, M. (1990). *Languages of Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.

STRESZCZENIE

W pozbawionej zaimków względnych japońszczyźnie zwracają uwagę charakterystyczne gramatykalizacje oraz nominalizujące użycia defektywnego rzeczownika *tokoro* ‘miejsce’. Wśród wielu jego funkcji składniowych można zaobserwować także przejawy charakterystycznych przesuwów semantycznych od znaczeń lokatywnych ku temporalnym bądź sytuacyjnym, a także od znaczeń konkretnych ku abstrakcyjnym. Nominalizujące użycie *tokoro* poszerza zakres relatywizacji składniowej w obrębie struktury japońskich zdań złożonych.

JAROSŁAW A. PIETROW
Instytut Lingwistyki Stosowanej
Wydział Lingwistyki Stosowanej
Uniwersytet Warszawski
ul. Dobra 55
00-312 Warszawa